

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת וילך – שבת שובה, תשע"ו
מספר 1137בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו" - כיצד?

הרב שלמה שפר

לימדונו חז"ל שאם עבר אדם עברה כלפי חברו ופגע בו, חטאו אינו מתכפר רק אם שב בתשובה כלפי הקב"ה, והוא חייב גם להתייחס בתשובתו אל האדם שנפגע ממנו. וזה לשון המשנה (יומא ח, ט):
עברות שבין אדם למקום - יום הכיפורים מכפר. עברות שבין אדם לחברו - אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו.

עוד לימדונו רבותינו בדיני נזיקין שאם חבל אדם בחברו או הזיק לו, והוא רוצה שיתכפר עונו, אין די שיפצה את חברו, והוא צריך לפייס אותו (בבא קמא ח, ז). ואף על פי שהוא נותן לו את הפיצוי (את תשלומי הנזיקין), אין עונו נמחל לו, עד שיבקש ממנו, שנאמר: "וְעֵתָהּ הָשֵׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וַיִּתְפַּלֵּל בְּעֶדְךָ וַחֲנִיָּהּ" וגו' (בר' כ:ז). ומניין שלא יהא המוחל אכזרי? שנאמר: "וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹקִים אֶת אַבְרָמָלֶךְ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאָמְהָתָיו וַיִּלְדוּ" (בר' כ:יז).

הרמב"ם מסכם את הדברים בספר "משנה תורה". וזה לשונו (הלכות תשובה, פרק ב, הלכה ט):

אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום, כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן. אבל עבירות שבין אדם לחברו, כגון החובל את חברו או המקלל חברו או גוזל וכיוצא בהן - אינו נמחל לו לעולם, עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו. אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו - צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו. אפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים - צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו.

ניתן להטעים את הצורך הכפול הזה ביסוד רעיוני במצוות התשובה. נאמר בתורה על יום הכיפורים: "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם, מִפֶּלַח חַטָּאתֵיכֶם לְפָנַי ה' תִּטְהָרוּ" (וי' טז:ל). שני דברים נאמרו כאן: כפרה וטהרה. על שני המושגים האלו, כותב הרב יוסף דוב הלוי סלובייצ'יק בספרו "על התשובה" (עמ' 16):

כפרה פירושה מחילה. המושג מחילה מקורו בדיני ממונות. כאדם שמוחל לחברו על כסף שהוא חייב לו, כך מוחל הקדוש ברוך הוא לאדם על העונש שהוא חייב בו. כפרה מלשון מחיקה, מחייה. הכפרה מוחקת את העונש.

והוא אומר עוד שהחטא גם מטמא, מרחיק את האדם מבוראו ופוגע בשלמותו הרוחנית. כדי להתקרב חזרה אל האל, הוא זקוק לא רק לכפרה אלא גם לטהרה (שם עמ' 20):

התשובה האמיתית היא איפוא לא רק מכפרת (מחיית העונש), אלא גם מטהרת (מן הטומאה), משחררת את האדם מטמטום הלב, מאטימות החושים, מחזירה לאדם חיותו, נותנת לו מחדש את דמותו המקורית.

הדברים הללו נכונים לא רק ביחס להקב"ה, אלא גם ביחסים בין בני אדם. נפל דבר ונתרחקו הלבבות זה מזה, על המזיק את חברו לשלם לו את מה שהזיק לו, ואחר כך להתקרב אל חברו ולכרות עמו ברית מחודשת. ואם כך הוא הדבר, מובן שיש צורך באחריות מחוייבות הדדית, הן של הפוגע הן של הנפגע. וזה לשון הרמב"ם בעניין זה (הלכות תשובה, פרק ב, הלכה י'):

* הרב שלמה שפר, רב הקמפוס באוניברסיטת בר אילן.

אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס, אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס. ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול - מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה. ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה - לא יקום ולא יטור. וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון.

עוד כותב הרמב"ם (שם, הלכה ט):

לא רצה חבריו למחול לו - מביא לו שורה של שלשה בני אדם מריעיו, ופוגעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן - מביא לו שניה ושלישית. לא רצה - מניחו והולך לו. וזה שלא מחל הוא החוטא.

רק אז, אחר מתן הפיצוי הכספי ובקשת הסליחה, יכול האדם לחזור אל בוראו ולבקש את סליחתו, שכן בפגיעתו באדם אחר עבר על מצוות הקב"ה שלא לגזול או לגנוב או להזיק או כל דבר הפוגע בחברו. וסדר הדברים חשוב ומעכב. אי אפשר לבוא אל האלוהים לפני שפייס את חברו. וזה לשון בעל "מנחת חינוך" בעניין זה (סימן ססד):

כי שתיים רעות עושה אם חוטא לחבירו, דעושה לחבירו וגם המרה פי אלקיו יתברך. על כן צריך לתשובה כאן. אך התשובה אינה מועלת כל זמן שהחטא שחטא לחבירו לא נתקן. ונראה דכל זמן שלא ריצה את חבירו, אף חלק שמים לא נמחל לו, דלא מועיל כלל תשובה כל זמן שיש בידו החטא שחטא לחבירו. רק לאחר שנתפייס מחבירו, צריך תשובה לחלק שמים.

והנה דוגמה מהלכות לשון הרע למחויבות הכפולה של האדם כלפי הקב"ה וכלפי חברו (חפץ חיים, כלל ד, הלכה יב):

ואם עבר וספר לשון הרע על חברו ובא לעשות תשובה, תלוי בזה, אם השומעים דחו את דבריו, ולא נתגנה חברו על ידי זה כלל בעיניהם, אם כן לא נשאר עליו כי אם העון שבין אדם למקום, דהיינו שעבר על רצון ה' שצוה על זה, כמו שכתבנו לעיל בפתיחה. תקונו, שיתחרט על שעבר, ויתודה, ויקבל על עצמו בלב שלם על להבא שלא לעשות כן, כמו בכל עונות שבין אדם למקום.

אבל אם חברו נתגנה על ידי זה בעיני השומעים, ונסכב לו על ידי זה הזק בגופו או בממונו, או שהצר לו על ידי זה, הרי הוא ככל עונות שבין אדם לחברו, שאפילו יום הכיפורים ויום המיתה אין מכפר, עד שירצה את חברו. על כן צריך לבקש מחילה מחברו על זה, וכשיתפייס וימחל לו, לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום ויעשה כנ"ל.

פעמים רבות קשה לפוגע לעשות מעשה ולנסות להתפייס. אי נעימות, גאווה, הרגשת אשמה ובושה מעכבים אותו מכך. בחיבור "נפש דוד" של הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר"ת)¹ הוא מתאר את תחושותיו של האדם בבואו לפייס את חברו לפני יום הכיפורים (תפילת דוד, עמ' רו):

בימי התשובה נזהרתי מאוד לנקות עצמי מכל מה שאינו שלי ולרצות את חברי. ופעם אחת בלמדי בעיר ליפנישאק בשנת תרכ"ח, היו ביני ובין ידיד נפשי ר' [...] קטטות קצת, ונתרחקנו איש מרעהו, ולא דברנו זמן רב זה אל זה, עד ליל צום הקודש, נזכרתי מאמר חז"ל הק' לפני ד' תטהרו, עד שירצה את חברו, ונחרדתי ונרתעתני מאימת יום הדין, עברתי על מידותי והלכתי מבית המדרש לבית הכנסת אחר כל נדרי, ופייסתי לעיני כל העומדים סביבנו, והיה לי מזה עלבון גדול מאוד במה שמחלתי על כבודי, אבל שמחת אין קץ היתה לי במה שכבשתי ועשיתי דבר אשר לא יעשה ובפומבי.

ועל אף הקושי, יום הכיפורים מעורר את האדם ואף "מכריח" אותו לעשות זאת, כדברי בעל "משנה ברורה" (אורח חיים, סימן תרו, סעיף קטן א-ב):

הנה אף על פי שגם בשאר ימות השנה מחוייב לפייס למי שפשע כנגדו, מכל מקום אם אין לו פנאי, הוא ממתין לפייסו על יום אחר. אבל בערב יום הכיפורים מחוייב לתקן הכל כדי שיטהר מכל עונותיו, כדכתיב: "כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם" וגו'. וכל שכן אם יש בידו מן הגזל ואונאה וכל דבר הנוגע בממון יראה לתקן [דזהו המקטרג הגדול על האדם כמו שאחז"ל: סאה מלא עונות מי מקטרג גזל מקטרג בראש].

נכון שילך בעצמו אליו, ולא ישלח תחלה אמצעי שירצה לקבל פיוסים. ואם קשה עליו לילך בעצמו תחלה או שיודע שיותר קרוב הפיוס ע"י איש אמצעי שיתווך ביניהם, יכול לעשות ע"י אמצעי.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה

¹ הרב האדר"ת, תר"ג-תרס"ה, אב"ד בפוניבז' ומיר בחוף לארץ ואחר כך רבה של ירושלים.